

III. KAPITOLA: PSYCHOANALÝZA, KULTURA a MÉDIA

Psychoanalytická teorie patří spolu s **marxismem, strukturalismem a fenomenologií** mezi klíčové filozofické doktríny, které nám pomáhají porozumět povaze současné kultury – tedy i kultury masové či populární.

Nejde jí ale o **PRAVDU** či **OBJEKTIVNÍ REALITU**, ale naznačuje na základě čeho jsou formovány naše hodnoty, vzorce chování, směřování západní civilizace.

Psychoanalýza se objevuje téměř paralelně s prvními pokusy reflektovat fenomén **masové kultury** či **přesněji** diskusi o masových hnutích a efektech propagandy, filmu a rozhlasu před II. světovou válkou.

Freud pro nás vytvořil jazyk vhodný pro pojmenování kontradikcí moderní společnosti a **nabídl konceptuální aparát diagnostikující krizi modernity**. Jazyk, který užíváme často bez vědomí souvislosti s psychoanalýzou.

-
- **Psychoanalýza tedy není jen:**
- **1/diagnostickou a terapeutickou metodou,**
- **2/ ale i teorii celku duševního života a**
- **3/ defakto proti Freudově vůli se stala i filosofickou doktrínou.**

Tři hlavní směry v psychoanalyticky orientované sociální teorii:

1/ vztahuje k pre-Oidipálním procesům

2/ k tématu formování subjektivity

3/ k postmodernismu

■ PSYCHOANALÝZA

a/ významný je už Freudův přínos k problematice davového chování (jeho polemika s Le Bonovým pojetím masy)

b/ tvoří základní argumentační východiska představitelů „kritické teorie“ první generace Frankfurtské školy (Adorno, Markuse, ale i Fromm)

c/ její přímé využití najdeme v koncepci tzv. narcistní kultury Christophera Lasche reflektující nastupující etapu pozdní modernity a její důsledky pro postmoderní psyché (Ch. Lasch, J. Lipowetzky)

d/ představuje jeden z nástrojů kritické reflexe **masové i populární kultury** (tzv. populárních požitků či slastí). Psychoanalytická teorie je využívána při analýzách mediální produkce (britský mediální časopis **SCREEN**, koncepce vizuálních slastí a voyérismu Laury Mulvey)

d/ tvoří integrální součást poststrukturalistických kritických teorií, které staví svou argumentaci i na teorii formování lidské subjektivity, jak ji předkládá francouzský psychoanalytik Jacques Lacan.

Speciální roli hraje ve výzkumu kyberkultury. Při analýze rekonstituce subjektu v kyberprostoru (Ch. Turkle, T. Brennan, S. Zizek)

e/ specifické využití „psychoanalýzy“, resp. využití jakéhosi kanonizovaného zásobníku psychoanalytických symbolů, situací či slovníku v jazyce populární produkce – mýdlové opery, telenovely.

Mohlo by se zdát, že uvažovat o kultuře optikou takových pojmů jako je jednota a řád je dnes poněkud mimo čas. V době postupující globalizace, a multikulturalismu se zdá, že svoboda jedince vládne světu.

Není ale nic takového jako společnost v éře deregulace, privatizace a liberalizace či globalizace.

Jen Freudovu „kulturu disciplíny“, nahradila „kultura touhy“.

Kulturní recepci psychoanalýzy můžeme rozčlenit do dvou základních rovin, respektive dvou soupeřících typů racionality:

I. Tradiční v. posttradiční

II. Moderní v. postmoderní

■AD I/ Psychoanalýza je součástí procesu destrukce metafyzických diskontinuit a jejich nahrazování postmetafyzickými kontinuitami. Freud na konci první světové války hovoří v této souvislosti o tísni moderního člověka, kterou shrnuje ve svém bonmotu o **třech lidských příkořích, která způsobila lidskému narcismu novověká věda.**

1/ První je kosmologické příkoří způsobené Koperníkem, který **nechal zmizet zemi ze středu univerza.**

2/ Druhým je biologické a evoluční příkoří, které způsobil Darwin, když z lidí **učinil bratrance a sestřenice primátů.**

3/ Třetí příkoří působí psychoanalýza, která **vzala měšťanskému subjektu iluzi, že je pánem ve svém domě.**

■Došlo tak k tomu:

1/ zrušení metafyzické bariery mezi pozemským světem a nebesy.

2/ k relativizaci metafyzických diferencí mezi člověkem a zvířetem

3/ rozbytí metafyzické zdi mezi vědomým, racionálním a nevědomým, pudovým

■ Zbývá poslední metafyzická diference mezi člověkem a strojem, respektive mezi zrozeným a uměle vytvořeným (kyborgizace životního světa).

■ situace pozdněmoderního člověka lze popsat jako „odsouzení k důvěře“ (vs. existencialistické odsouzení ke svobodě), resp. ke kooperaci a komunikaci.

■ Nic jiného nám nezbývá!?

■AD II/

a/ **V moderním rámu** se jeví Freudovo pojmenování nevědomých fantazií, přání, úzkostí cirkulující na hranici našich osobních sociálních životů jako ohrožující. **Nevědomý svět nám hrozí rozbitím řádu, hranic, bezpečné sociální struktury.**

b/ **V postmoderní perspektivě** se setkáme naopak s akceptací kontradikcí současného života, **glorifikací plurality, ambivalence, nejistoty.**

V tomto smyslu bychom snad mohli tvrdit, že

**POPULÁRNÍ KULTURA FUNGUJE JAKO
OBRANNÝ MECHANISMUS JÁ
V PODMÍNKÁCH POZDŇEMODERNÍ
SPOLEČNOSTI**

-To co nazýváme civilizací je příčinou našeho strádání a bylo by pro nás příjemnější vrátit se do primitivnějších vývojových podmínek. Civilizace si ve své vrcholné fázi vynucuje příliš mnoho odříkání, které vede vytěsňování civilizačně desaprobovaných způsobů jednání. To vede k tomu, že se vytěsňené neodbytně vrací v podobě různých psychických (neurotických) symptomů. Civilizace podle Freuda páchá skrze návrat potlačeného sebevraždy.

-Smysl života určován programem principu slasti, který ovládá činnost duševního aparátu od počátku. Jeho účelnost je nepochybná, ale jeho program je v rozporu s celým světem, makrokosmem i mikrokosmem. Je prostě neuskutečnitelný.

-Úmysl, aby byl člověk šťasten není v plánu stvoření obsažen. (stav slasti navíc obtížně snášíme Goethe - nic se obtížněji nesnáší než řada krásných dní).

- Abychom unesli tuto fatální civilizační nevolnost neobejdeme se bez obranných mechanismů - úlevných prostředků, **rozptýlení**, která nám dovolují “nevidět, necítit” utrpení, **náhradních uspokojení**, která utrpení zmenší, a **opojných prostředků**, které nás činí necitlivými.
- Podle Freuda je člověk moderní civilizace opírající se o své pomocné orgány v pozici Boha s protézami, které mu ovšem činí nemalé potíže, jelikož ještě zcela nepřiřostly. Tato podobnost s Bohem se bude zvětšovat. V současné době však člověk s touto podobností není šťastný. **Životní úděl je podle Freuda příliš těžký, přináší příliš bolesti a zklamání.**

■Freud (Sigmund) - otec Jakob Kolom se poprvé oženil v šestnácti letech. Přišel z Haliče a živil se jako překupník. Maminka pocházela z Ruska. V kolébce Sigmunda Freuda, respektive psychoanalýzy se tak setkávají dva klíčové motivy - **židovství a rozličné národnostní vlivy (Freud přichází na svět 6.5. 1856 V Příboře)**. V příborské matrice je však uveden **3. březen**. Místo **Mai Martz - chybný úkon**). Otci bylo 40, matce 21. Umírá mu po osmi měsících mladší bratr, první pocity viny. Hebrejské jméno zní **Schlomon Simcha (radující se z moudrosti)**.

■Po třech letech do Vídně. V šestnácti se vrací, aby prožil platonickou lásku k dceři továrníka Flusse. **Vychováván českou chůvou, která jej seznamuje s katolictvím. Pět sester a bratr Alexander.**

■Jeho vztah k otci je velmi ambivalentní a těžko nese otcovu pokoru a snášení urážek židovství. Role otce hraje pak v jeho teorii významnou roli, a to nejen v souvislosti s oidipovským komplexem tak i při jeho vztahu k náboženství. Bůh je podle Freuda utvářen podle otce, náboženství se rodí z touhy po otci... **bůh je podle něho jen posvěcený otec. Výklad snů vnímá jako součást sebeanalýzy po smrti otce, podle něho nejvýznamnější událost a ztráta pro muže.**

■Při studiích zakouší antisemitismus. Hlásí se na medicínu. V jeho osobnosti se střetávají dvě tendence analyticko kritická a poetická. **Na medicínu se hlásí podle vlastních slov inspirován Goethovou poeticko-filozofickou básní příroda**. Od roku 1876 pracuje v Bruckove fyziologické laboratoři. 1881 promuje z medicíny. O rok později se kvůli finanční situaci vzdává teoretické kariéry a přechází do všeobecné nemocnice.

■1885 se žení s Martou Bernaysovou je odkázán na podporu. Na doporučení Ernsta Brucka odjíždí **na stipendium do Paříže k Charcotovi, kde se seznamuje s jeho koncepcí hysterie a hypnozy.**

■1886 jako neurolog s vlastní praxí. Experimentuje s kokainem.

■**1889 odjíždí do Nancy k Lillebautovi a Bernheimovi. Mezi léty 1888-1895 se stává otcem šesti dětí poslední je Anna (1895).**

■**Setkání s Breuerem - kazuistika dívky, které Breuer léčil hysterické záchvaty hypnózou, vyléčení se dostavuje v okamžiku, kdy jí nechává vyjádřit v hypnóze afektivní fantazii, která jí ovládala. 1895 Studie o hysterii.**

■1900 Výklad snu.

■1902 se stává mimořádným profesorem. V tomto roce se tvoří okruh lidí, kteří si začínají sdělovat poznatky z psychoanalytické praxe. Stecke, Rank, Ferenczi, Adler, později Jung, Bleuler, Zweig, Federn.

■1908 první setkání v Salcburku. Založen psychoanalytický časopis

■1909 Cesta do USA Clark University

■1910 Založena první psychoanalytická společnost – první předsedou C. G. Jung.

■1920 psychoanalytická poliklinika v Berlíně Max Eitington. S. Ferenczi začíná přednášet psychoanalýzu na univerzitě

■1922 - v Moskvě založen státní ústav pro psychoanalýzu.

■1923 – Freudovi diagnostikován sarkom – od té doby prodělal 32 operací

■Po nástupu nacistů v Rakousku jej chtějí internovat po té co zavřeli jeho dceru Annu. Je mu dovoleno vycestovat a na přímlyvu amerického prezidenta Roosewela (Bulitt). Musí zaplatit „výkupné“ 5000 dolarů – platí za něho jeho žákyň - řecká princezna Anna a Marie Bonapartová. Londýn Hampstead – Merry's field garden 23.9. 1939 Umírá.

■**OSOBNOSTNÍ i KULTURNÍ PODMÍNKY VZNIKU PSYCHOANALÝZY**

■1/ rodinné prostředí národnostně smíšené - dominující židovství. Patriarchální rodina.

■2/ inteligence a výjimečný pozorovací talent. Vášeň a věcnost. Autoritativní rysy. Končí pesimisticko-skeptickým postojem.

■ - **Graf Wittgenstein “ Freud byl geniální osamocenou osobností s dalekosáhlým nedostatkem osobnostních vztahu (schizoid). Tragédie génia, který nenalezl rovnocenného partnera.**

■- Pro psychoanalýzu je typická tendence k **“přehodnocení všech hodnot.”** Neúprosná pravdivost k sobě. Freudova koncepce pravdy se kryje s oním lidovým řekl mu pravdu do očí. **Výsledkem Freudovy vysvětlovací metody je minuciozní rozpracování tzv. stinné stránky člověka, jak ji neznala žádná doba před námi. Není podstatný stín, ale postava, která jej vrhá.**

■- Freud se nezřídka přirovnává k **advokátu diaboli**, který se sám d'áblu neupíše.

■3/ Sám Freud velmi asketický Jekkyll a Hyde. Pesimismus síly? Ač sám bořitel autorit sám **vystupuje velmi autoritativně**. Nastavuje nové

SPOLEČNÁ FILOZOFICKÁ VÝCHODISKA

PSYCHOANALÝZY A KRITICKÝCH TEORIÍ MÉDIÍ

Freud se snaží vždy držet distanci k filozofii, ale nemůže popřít svůj sklon ke spekulativní formě uvažování. V jeho textech je patrný vliv

a/ I. Kanta

b/ F. Nietzscheho a A. Schopenhauera

c/ nepřímo (nevědomě?) i Marxe

d/ judaismu (Kabala, Talmud)

1/KANT

■ Metoda kopernikánského přehodnocování „Kritika čistého teoretického rozumu - O metafyzice, Kopernikánský obrat v metafyzice.

U Kanta znamená tento obrat vede k následujícímu východisku:

■ **chceme-li se dobrat pravdy o pojmech nesmíme je hledat ve věcech, ale v pojmech samých. Podstata věcí není taková jak se nám jeví.**

■ Kantovo kritické zkoumání vrcholí v koncepci “věci o sobě”. Poznáváme jevy nikoliv věci o sobě. Věc o sobě znamená nepřekročitelnou mez našeho poznání, její podstata je nepoznatelná. Vše co je náš rozum schopen myslet myslí pouze diskurzivně tj. jen za postupného ujasňování pojmů. Absolutní subjekt tomuto myšlení schází.

■ Podobně je to s freudovským Já, které netvoří takovou podstatu, ale je pouhým výrazem pro to, co označujeme vnitřním smyslem.

■ *Já jako produkt zrcadlových odrazů (Lacan).*

- Freud byl původně toho názoru, že jeho nevědomí lze klást paralelně ke Kantově “věci o sobě”, postupně ale tento pohled koriguje:
- A/ Freudovo přijetí pojmu nevědomí znamená na jedné straně **rozvinutí primitivního animismu** (Cassirer)
- B/ a na druhé straně je pokračováním korektury, o kterou se pokouší Kant a varuje nás, abychom **neztotožňovali subjektivní podmíněnost našeho vnímání s nepoznatelným vnímaným.**
- Psychoanalýza tak připomíná, abychom nekladli vědomé vnímání na místo nevědomého procesu, který je jeho objektem. (Screen theory – filmové diváctví)
- Podobně rozlišuje Freud (stejně jako Kant) mezi **kauzalitou** (proto, že) a **finalitou** (proto, aby).
- **Kauzalita** má podle něho nižší hodnotu, jelikož nemůže zprostředkovat vědění. Například **snová práce tendující ke splnění přání je podle Freuda spíše finalitním fenoménem.**

■ F. NIETZCHE, A. SCHOPENHAUER

Vliv na koncepci sexuality i roli mechanismu potlačení.

- Pojem ONO-ID přejímá psychoanalýza de facto přes Grodecka od od Neitzcheho.
- Učení „o věčném návratu téhož“ je psychoanalyticky vysvětlováno jako niterné vnímání a znázornění periodicity.
- Nutkání k opakování hraje roli při koncepci pudu smrti.
- Vliv Shoppenhauera v koncepci mateřské role.

■ K. MARX

- *De omnibus dubitandum est (je nutno o všem pochybovat)*

- *Nihil humanum a me alienum puto (nic lidského mi není cizí)*

- *Pravda nás učiní svobodnými.*

■ V obou koncepcích je zřejmý **prorocký mesianismus** i jeho ukotvení v řecko-římské a křesťansko-židovské tradici. Židovství působí více u Freuda.

■ Marxovo téma **odcizení. Naše vztahy ve společnosti se začaly utvářet dříve nežli je můžeme určovat.** Touha najít cestu ke svobodě, závislost na silách, které je třeba teprve poznat a ovládnout rozumem. **Oba autoři vycházejí z předpokladu, že představy člověka o sobě samém, o svém místě ve společnosti jsou iluzivní.**

■ Oba vidí velké poslání v rozbití tradičních iluzí a prokázání sil v pozadí.

■ Nietzscheho přehodnocování všech hodnot nabývá u obou praktických a systematických vlastností. Rozcházejí se ale v místě řešení: MARX- společnost

FREUD- jedinec

■ **Vliv židovských a mystických tradic**

■ „*Psychoanalýza je nejnovější židovská nemoc*“ - Karl Kraus.

■ Freud byl ovlivněn tradicemi židovské mystiky, ačkoliv tyto prameny neuvádí (D. Bakan). Dobová atmosféra: Hilsneriáda 1899, Deyfusova aféra.

1/ **Vliv židovských sektářů-reformátorů** hlásících se k prorokovi **Babbataiu Zévimu**, který hlásal nutnost odklonu od **Mojžíšského náboženství**. V práci **Totem a tabu** předkládá Freud **motiv otcovraždy** (vražda krále, vůdce praotce).

■ Cesta k poznání podle Zéviho vede přes prožitek dobra a zla v němž hraje značnou roli sexualita:

- **Bisexuální idea Boha-muže-ženy** příkládala rituální význam sexuálním praktikám.

- **Kořen zla je v Bohu**. Spásu lze dosáhnout oddáním se hříchu.

- **Sexualita je výrazem osobní svobody**, niterným jádrem člověka.

■ Současně zdůrazňuje Zévi racionalismus a vede tak k sekularizaci kabaly.

2/ **Chasidské vlivy**

■ Freud znal **kabalistickou mystiku** učení o “bráně života, a předurčenosti délky života atd. Judaice a spisy mystické židovské tradice byly součástí Freudovy knihovny. Navíc na něj měl vliv i otec jeho ženy rabín Bernays a kolega Josef Breuer.

- **Detailní shody s kabalistickými praktikami a psychoanalýzou:**
 - a/ V knize **Zohar** nacházíme několik variant techniky volných asociací užívaných k hlubšímu porozumění náboženských textu. Například Abulafiova metoda “**přeskáčky**”.
 - je zde také idea bisexuality - představa, že lidé měli původně k dispozici ženské a mužské prožitky.
 - Požadavek mystického zasvěcení není daleko od předpokladu psychoanalytického tréninku.
 - b/ **výklad snů** má úzký vztah k traktátu **Berakoth**.
 - Zde se objevuje dělení snu na části, uznání možné platnosti alternativních významů snu.
 - **Vliv numerologie** - přesvědčení o symbolickém významu čísel a jejich roli v životě. Toto téma otevírá Freud v **Psychopatologii všedního života, Výkladu snů**.
- Kabalistika užívá slovních hříček jako vhodných nástrojů k odhalení skrytého smyslu.**
- V Abulafii nacházíme ideu “**přenosu**” mystický adept skrze identifikaci s učitelem dochází k identifikaci s Bohem.

1/ NEVĚDOMÍ A NEVĚDOMÉ DUŠEVNÍ PROCESY

- Nevědomí se u Freuda **neobjevuje originálně**. Původně s tímto pojmem pracovali především filosofové už presokratici (Plotinos), dále např. Platón, Sv. Tomáš, Leibnitz, Shoppenhauer, Nietzsche.
- U Platóna lze tento pojem vysledovat v jeho teorii poznání jako **rozvzpomínání** se na přítomnou, ale toho času nevědomou sféru poznatků, která je v duši přítomna jako **potenciální vzpomínka na pobyt v říši ideí ještě před zrozením**.
- Eduard von Hartman rozlišuje trojí nevědomí:
 - 1/ **fyziologické nevědomí** - zahrnuje ústřední podněty a dispozice, je současně životním principem tvořícím základ tělesných a duševních jevů
 - 2/ **relativní nevědomí** - obsahuje podprahový materiál k nadprahovému zpracování jeho výsledku
 - 3/ **absolutní nevědomí** zahrnuje nevědomé psychické reaktivní činnosti, **zhodnocuje podněty přepracované relativním nevědomím, které vyšly z fyziologického nevědomí a produkuje synteticky duševní fenomény**.

Klíčová otázka: vykazuje mimovědomá oblast aktivitu, která je psychologicky specifická?

■ Klasická psychoanalýza vychází z toho, že existují obsahy, které jsou lokalizovány mimo vědomou oblast a odtud intervenují do oblasti vědomé. Mezi nejčastější **námitky** patří:

1/ „nevědomé“ představuje de facto pouze **mimovědomé dění**, na jehož vysvětlení de facto bezezbytku **postačují fyziologické principy**.

2/ nevědomí je produktem substancializování zkušenosti, že neznáme, **neuvědomujeme si všechny články řetězce vedoucího k obsahům našeho vědomí**

3/ koncepce nevědomí **promítá duševní kvality do oblastí, kde můžeme mluvit jen o fyziologických dějích**

4/ obsahy vědomí nikam nemizí, **pouze nejsou aktivovány**

5/ jde o **metafyzický pojem**, vědomí nemá stupně, **buď je nebo není**

■ **Neurorfyziologický VÝZKUM (Zajonc, LeDoux, Pribram, Gibson) ALE POTVRZUJE, ŽE**

1/ o fyziologických dějích můžeme hovořit při vědomé činnosti a přece ji nevysvětlují,

2/ fyziologii mozku nelze ztotožňovat s psychickými ději,

3/ pokud by měli kritici pravdu, pak by museli dokázat, že mimovědomé faktory nevykazují odlišnou aktivitu od biologických procesů a museli by být přístupné metodám vhodným pro zkoumání takových orgánů jako srdce či plíce, respektive mozek.

Například hysterici často působí na své pozorovatele jako by u nich šlo o volní procesy. Odtud představa, že **jsou simulanti** tj, že zatajují podíl vědomého záměru na vzniku symptomu.

Tři oblasti psyché: A/ vědomí, B/ předvědomí C/ nevědomí

■ Tyto tři oblasti se nacházejí ve stavu **vzájemného působení**.

1/ Každý duševní akt je třeba podle Freuda analyzovat jako výsledek soupeření a boje mezi vědomím a nevědomím. Jako výsledek momentálně dosaženého poměru těchto neustále soupeřících stran

2/ Vědomí je vždycky falešné a tendenční. (viz. RECEPCE MEDIÁLNÍCH OBSAHŮ – metodologické problémy recepční analýzy).

■ Freud původně chápe nevědomí jako říši stínu, ve které žijí **utlumené úmysly, které se však mohou vynořit a zmocnit těla**, jež je jinak podrobena vědomému Já (Ichbewusstsein)

■ První Freudovo vymezení z roku 1895 (Studie o hysterii) je dosti poplatné koncepci francouzských psychiatrů a chápe nevědomí jako **“cizorodé těleso, které proniklo do psyché, ale není spojeno asociativními vazbami s ostatními prvky vědomí, a tak rozrušuje jeho jednotu.”** V normálním životě k němu má blízko snění (Charcot například chápal nevědomí jako pevný a navždy daný přívěsek duševního života). V tomto období (zhruba do publikace Studie o hysterii) chápe Freud nevědomí jako do jisté míry **náhodný jev**, chorobný přívěsek psychiky, cizorodé těleso, které proniklo pod vlivem náhodných okolností do duše člověka se sklonem k hysterii.

TOPOLOGICKÝ MODEL TEORIE CELKU DUŠEVNÍHO ŽIVOTA

- Schéma: TOPOLOGICKÝ MODEL TEORIE CELKU
DUŠEVNÍHO ŽIVOTA
- Postupně se však nevědomí stává ve Freudově koncepci příkladem toho nejvyššího a nejnižšího v člověku a chápe nevědomí jako ”**nadřazenou inteligenci**, která existuje jako odloučená psychická skupina, element, který existuje jako“ odloučená psychická skupina”.
- Ve „Výkladu snů“ již definuje nevědomí Freud “jako větší kruh, který zahrnuje menší kruh vědomí. Všechno vědomé má předběžný stupeň nevědomý.”

■ V tomto pojetí se již dynamizuje vztah mezi vědomím a nevědomím a Freud jej vyhláší za trvalou a zákonitou formu psychického života. První zkušenost s fungováním nevědomí zažívá Freud na stáži u Charcota.

■ *KAZUISTIKA: Žena dostává v posthypnotické sugesci příkaz až Vás probudím půjdete do rohu vezmete deštník, který tam leží a otevřete jej.*

■ Freud vychází z toho, že nevědomé duševno můžeme odvodit z určitých projevů, tak jako z určitých projevů vyvozujeme duševní život druhých lidí. Nevědomí an Sich je nesmysl. Nevědomí je podle Freuda zdrojem psychických sil a energií pro všechny oblasti kulturní tvorby a především umění.

■ Obsah nevědomí již Freud nevidí jako náhodný, ale nachází v něm některé typické, pro všechna individua společné, skupiny zážitku (komplexů) převážně sexuálního charakteru. Tyto komplexy jsou potlačovány a vstupují do nevědomí v přísně určených, opakujících se obdobích života každého člověka.

■ Freud vychází z představy, že nevědomé duševno se odhaluje či prolamuje prostřednictvím určitých projevů. Hovoří v této souvislosti o chybných úkonech - zapomenutí, přeřeknutí, zaškobrtnutí a o snech.

■ *ZAPOMENUTÉ FOTOGRAFIE.*

■ Myšlenkový proces vidí Freud jako proud, ze kterého vidíme jen povrch. Lze jej tedy přirovnat k orchestru, ze kterého bychom slyšeli jen ty hlasy, které reprodukují hlavní melodii a disonance nám přitom unikají. Vyslovení myšlenky je tedy již výsledkem určité volby, která odmítá jiný pojem, jinou myšlenku.

■ Myšlenkový proces, který předchází verbalizaci, musí být pojímán jako boj vzájemně se vylučujících pohnutek. Právě v podobě přeřeknutí se mohou prosadit ve slovech i některé pohnutky proti naší vůli.

■ **PŘÍKLADEM JSOU:** Mediální diskuse – agování, „užívání“ body language.

■ Tento problém zachycují i filosofické diskuse o původním protismyslném či dvojsmyslném významu slov. Latinské „sacer“ znamená svatý i proklatý, německé „boden“ znamená horní i dolní část obydlí (česká půda).

■ Freud si všiml, že v každém kladu zaznívá nějakým způsobem i jeho protiklad, který musí být umlčen. Tak pracují např. sny.

■ Pojem **NEVĚDOMÍ** tak vyjadřuje **aktivitu nebo mentální stav, jehož příčiny si osoba není vědoma**. Jde o popis oblasti iracionální dynamiky duševna. V podstatě se jedná o nevědomé představy, myšlenky, city snahy a jednání. Mezi vědomím a nevědomím existuje **plynulý oboustranný přechod**. Nevědomí poskytuje klíč k pochopení podstaty vědomého duševního života. **Chybné výkony** prostřednictvím kterých na sebe nevědomí upozorňuje se často projevuje jako **konflikt vědomých a nevědomých tendencí**.

- Vedle snu je dalším indikátorem nevědomí:
 - přeřeknutí, zapomenutí,
 - psychický automatismus,
 - neurotické reakce,
 - symbolické projevy např. ve výtvarné či jiné kreativní produkci a v hypnóze.
- (recepční chování filmových a tv diváků, televizní diskuse)

■ VTIP V REKLAMĚ, zenbuddhistický koán (pracující s ontologickou diferencí, který rozkrývá absurdní zkratkou vztah bytí a jsoucna).

■ REKLAMA UŽITÍM VTIPU EXPLOATUJE NEVĚDOMÍ
JDE O RAFINOVANÉ ZNEUŽITÍ DÍTĚTE V NÁS

■ Zdrojem nevědomých tendencí a citů jsou především tzv. **vytěsněné obsahy mysli** - city a snahy, které vyvolaly **odpor morálního založení individua** - jelikož představují **pudová, egocentrická společensky nežádoucí hnutí**. Proto dochází k potlačení takových tendencí - jejich **vytěsněním do nevědomí, kde se současně uskutečňuje transformace tohoto obsahu v nějakou náhradní tendenci** (nepřátelství, kritiku apod.).

■ Tyto obsahy **žijí svůj samostatný život a silně intervenují do naší vědomé psyché**. V hlubinách nevědomí jsou skryty nejen vytěsněné obsahy, ale i **animální infantilní předstupy, které si vyžadují, aby byly realizovány, energeticky vybity**. Tato tendence je prožívána jako **potřeba ukojení, touhy nebo přání**.

- Jádrem dynamiky nevědomí je **přání či touha, aby bylo cosi realizováno, reprezentováno**. Celá složitá myšlenková činnost, která začíná od vzpomínkového obrazu až k vytvoření vjemové totožnosti s vnějším světem je jen vynucenou oklikou ke **splnění přání**.
- Myšlení je tak **náhradou halucinačního přání**. Nutně pak nemůže být **sen ničím jiným než splněným přáním** protože náš duševní aparát nemůže být pohnut k práci ničím jiným než přáním.
- **Obsahy nevědomí se různě překrývají**. Dávno zapomenuté dětské vzpomínky však existují stejně nedotčeny časem jako zážitky z minulého dne.
- Nevědomí je podle Freuda vlastně reálné duševno, jeho reálnou povahu nejsme schopni úplně a každodenně uchopovat stejně jako toho nejsme zcela schopni v případě vnějšího světa neúplně zprostředkovaného našimi smysly.
- Zajímavý je příklad tzv. **vteřinových snů**, který ilustruje otázku kolik času potřebuje sen, aby se mohl projevit ve snovém vědomí. Je čas snového příběhu stejně dlouhý jako u představovaného děje?
- Podobně divadelní performance rozlišuje čas reálný a dramatický.

ODPOR, OBRANA A POTLAČENÍ

- při analýze snu se setkáváme s jistou aktivní silou, která se protiví našim úmyslům. Tato **protitendence** se zvláště u některých typů snu. Odpor k zabývání se snem může být prožíván jako hnus, nechut', náhle se objevivší lhostejnost. Objevuje se i pocit strachu svěřovat své sny jiným. Zdravý rozum nám říká, že je to hloupost. **Freud tak předpokládá, že naše psyché není jednotná, ale působí v ní různé instance, protichůdné oblasti, které překáží v tom, abychom existovali jako nerozporný jednotný celek.**
- **Naše chování ve snu je nedůsledné: na jedné straně jako bychom pocítovali sen jako cizorodý, k nám nepatřící, na druhé straně však pocítujeme odpor, když si tyto "cizí vedlejší výplody chceme v noci prohlédnout.**
- Psychoanalýza spatřuje nejdůležitější část psychoanalytické práce ve vyhledání a uvolnění odporu. Při léčbě neurotiků a pokusu odhalit psychické stopy příznaků narážel Freud na odpor odpovídající síle, která vedla k zapuzení či potlačení nežádoucích obsahů. Freud odvozuje z existence odporu dynamický proces potlačení. Označení obrana užíval na počátku.

Potlačení

- Potlačení je formou obrany a odpor jeho prodlouženou rukou. Adler a Jung chápali odpor jako nástroj k vypořádání se s vlastními infantilně-sexuálními zážitky.
- Proces obrany a potlačení hrál původně významnou roli východiska k pojmu nevědomí. Původně se totiž Freud domníval, že nevědomí je tvořeno potlačenými obsahy nebo že nevědomí sestává z kulturou zatlačených prapudů. Postupně však nevědomí nabývá obsáhlejšího významu. Freud dochází k tomu, že celý původní obsah psyché byl nevědomý. Vědomí se pak fylogeneticky a ontogeneticky vynořuje z nevědomí. Naše vědomí tak zahrnuje jen část funkcí, které probíhají nevědomě.
- Už v prvních pokusech o katarzi, uvolnění potlačeného nemá Freud na mysli jen jednorázové uvolnění traumatu, ale obsáhlé komplexy souvislostí, které navazují na časově nejstarší potlačení, potlačení ranného dětského období.

PŘEDVĚDOMÍ, CENZURA A PRINCIP SLASTI

■ popisu vztahu mezi nevědomím a vědomím slouží koncepty cenzury a předvědomí. Některé obsahy snadno vstupují do vědomí a jiné ne a ne vstoupit. Některé přicházejí na zavolání jiné se mohou objevit jen při zvláštních příležitostech a nezávisle na našich záměrech. Aby se tyto obsahy dostaly do vědomí musí být uznány jako slučitelné s vědomím. **Prověřující funkci, která reguluje přístup do vědomí, zamítá či povoluje nazývá Freud cenzurou.**

■ Cenzura působí mezi vědomím a nevědomím jako nerovnoměrně fungující filtr, jehož propustnost někdy více a někdy méně zdařile ovlivňována vědomím. Cenzura je odpovědná např. za snová zkreslení.

■ *SEN: ženě se zdá, že jde z vlastenecké lásky do kasáren, aby tam nabídla své služby. Z kontextu snu vyplývá, že jde o “službu lásky”. Všude tam, kde hrozí nebezpečí pojmenovat věci pravým jménem objevuje se nesrozumitelné mumlání. “Já a mnoho vídeňských žen a mladých dívek jsme ochotny vojákům, mužstvu a důstojníkům bez rozdílu-----”. “Proboha jsem přece stará žena a snad se vůbec nedostanu do té situace. Ostatně jedné podmínky by se muselo dbát: ohledu na stáří, aby snad starší žena-----ke zcela mladému hochovi-----to by bylo hrozné”. CENZURA jakoby začerňovala pasáže nepřijatelné pro jedince. Podobně jako to činila státní cenzurní*

■ Podle Freuda naše psychika na prvních stupních našeho vývoje ještě neví, co může a co nemůže, co je užitečné a co škodlivé, co je dovolené a co zakázané. Řídí se jediným principem - **principem slasti**. **Dětské duši je všechno dovolené. (Postmoderní situace se jistým způsobem k tomuto vzorci vrací – „anything go“).**

■ K tomuto panství principu slasti se na počátečním stádiu vývoje přidává i schopnost **halucinačně uspokojovat přání**, jelikož dítě ještě nezná rozdíl mezi skutečným a neskutečným. Každá představa je pro něj realitou. Toto **halucinační uspokojení** si člověk uchovává po celý život v podobě snění (reklama jako forma denního snění).

■ Proti **principu slasti** postupně začíná působit **princip reality**. Psychické **zážitky tak musí obstát ve dvojí prověrce**. (Neuspokojené přání je pocíťováno bolestně, stejně jako některé uspokojení sebou nese negativní důsledky). V psychice tak dochází k výběru a **obstojí jen takový duševní útvar, který obstojí ve dvojité prověrce a osvědčí se z hlediska obou principů**, legalizuje se a pak může vstoupit do nejvyššího systému psychiky - do vědomí a nebo alespoň získává možnost do něho vstoupit - stává se předvědomým. **Zážitky, které v této cenzuře neobstály jsou zatlačovány do nevědomí.**

■ Toto potlačování působí v průběhu celého lidského života a uskutečňuje se mechanicky bez jakékoliv účasti vědomí. **Mechanismus potlačení patří právě do kompetence speciální psychické síly, kterou Freud nazývá cenzurou a působí mezi vědomím a nevědomím jako nerovnoměrně fungující filtr.**

■ Cenzura odpovídá podle Freuda i za snová zkreslení. Cenzura vybavuje závadná místa do vědomí slabě, mlhavě či znění snu pozměňuje, zvýrazní vedlejší prvky, aby byla pravá povaha pohnutek zamaskována. **Celý komplex představ a emocí, které neprošly cenzurou žije dále a neztrácí svou sílu.** Překonat nějaké přání či emoci je možné jen prostřednictvím vědomí, především lidské řeči. **Nevědomí je slov zbavené a slov se bojí.**

■ K nevědomým přáním se nemůžeme přiznat **ani ve vnitřní řeči.** Cenzurou připravený materiál ovšem nemusí být přímo uvědomován, ale je pouze připraven ke službě - vědomý materiál je tzv. **předvědomý.**

■ **Předvědomí je předsíní nevědomí.** Stojí na rozhraní mezi vědomým a nevědomým a zajišťuje vědomí ochranu před nevědomím. **Předvědomé je tedy v zásadě organizováno podle stejných principů jako vědomí.** Je filiálkou vědomí v nevědomí.

■ Cenzura tedy připouští do vědomí takové obsahy:

1/ které jsou ve shodě s vědomím

2/ jejichž charakter je cenzurou korigován maskováním

(TEORIE SELEKTIVNÍ PERCEPCE)

■ **Freud ukazuje, že většina pohnutek projevujících se ve snech, chybných úkonech jsou vesměs egoistického sexuálního původu. Jde o neukojené potřeby a nesplněná přání, která svými kořeny tkví v dětství. Čím více jsou bdělému zaměření nepřístupnější, tím mohou více ohrožovat duševní stabilitu.**

■ **V nevědomí mohou koexistovat jinak logicky se vylučující potřeby koexistovat. Nejsou uspořádány chronologicky či podle místních vztahu jde o stav jakéhosi bezčasí, bezprostorovosti. V hlubinách nevědomí tak jsou skryty zvířecí i dětské předstupy člověka, nevědomé popudy si žádají vybití bez ohledu na možnost nebezpečí a skutečnost. Tato tendence k vybití je prožívána jako potřeba, touha nebo přání. Obsahy se zde různě překrývají. Nevědomí ovšem nezůstává statické odkázáno pouze na vztah k předvědomí. **Klíčová je touha dosáhnout slasti****

■ SHRNUTÍ

1/ motivace vědomí, ať je jakkoliv upřímná **neodpovídá vždy skutečným příčinám**

2/ jednání je někdy určováno silami, **které působí v psyché, ale neproniknou do vědomí**

3/ tyto psychické síly je možné za použití určitých technik **dovést do vědomí**

4/ všechny známé psychické funkce mohou probíhat **aniž bychom si jich byli vědomi**

5/ **nevědomé duševní procesy probíhají souběžně s přítomností vědomých dějů**, a vykazují vlastní dynamiku

6/ **psychické je širší než vědomé**, vědomí nezahrnuje jednotu celého duševního života.

7/ Nevědomí a vědomí tvoří dvě dimenze života. **Hranice mezi nimi nejsou nepropustné a je mezi nimi vztah vzájemného prostupování.**

8/ **nevědomé poznáváme skrze vědomé**. Odlišnost obou těchto oblastí nevyklučuje jejich příbuznost